

Český „romantizmus“ očami J. M. Hurbana a Ľ. Štúra

PETER KÁŠA

Začneme možno trochu zjednodušujúcim a všeobecne známym konštatovaním, že počiatky českého a slovenského národného hnutia majú veľa podobných znakov. Národnobuditeľský program bol v oboch prípadoch zakódovaný v zložitej trojčlenke: národ – jazyk – literatúra. „Dobové prameny totiž nevykazujú žiadny zásadný rozdiel v prístupe k problému romantizmu na Slovensku a v Čechách. Na oboch stranách se setkáváme s obdobně složitou situací, v níž vedle sebe koexistují postoje zcela protichůdné“ (Macura 1993: 28). Naviac, spoločný česko-slovenský kultúrny a ideový kontext bol v tridsiatych a štyridsiatych rokoch faktom, ktorý v princípoch rešpektovali obidve strany. Najmä Slováci (ba dokonca aj J. Kollár a P. J. Šafárik) to však nikdy nevnímali len v rovine „status quo“. Skôr naopak. Známe sú Kollárove pokusy o jazykové reformy ako aj Šafárikove „systémové vyčlenenie“ slovenského jazyka a literatúry z československej kmeňovej jednoty. Preto je celkom prirodzené, že s nástupom „romantického národovectva“ sa zintenzívňujú aj česko-slovenské diskusie a polemiky, ktoré celkom prirodzene a zákonite prenikajú aj do rovín literárnych či literárno-estetických.

Prvý vážnejší konflikt takéhoto charakteru možno zaevidovať už v roku 1836, keď J. K. Chmelenský publikoval svoje výhrady voči novovzniknutým slovenským almanachom (*Plody* a *Zora*) a časopisu (*Hronka*). V reprezentatívnom *Časopise Českého muzea* otvorene kritizoval najmä jazykové novátorstvo a snahy o „slovakizačné reformy“ češtiny, obhajujúc čistú „akademickú češtinu“ (Rosenbaum 1989: 39–40). Treba pripomenúť, že sa to stalo v čase prvých aktivít mladoslovenských národovcov na Bratislavskom lýceu, pričom všetky tri kritizované „tlačoviny“ mali pre mladú slovenskú intelektuálnu komunitu kľúčový význam:

1. Almanach *Plody* – prvé verejné vystúpenie tzv. štúrovského spisovateľského kruhu.

2. Almanach *Zora* – prvý pokus o zbližovanie konfesiónálne i jazykovo rozdelených slovenských vzdelancov.

3. Časopis *Hronka* – progresívny literárny časopis vydávaný K. Kuzmánym (protiklad konzervatívnej *Tatranky* J. Palkoviča), anticipujúci už aj nové ro-

mantizujúce tendencie (estetické state, prvé preklady A. Mickiewicza a A. S. Puškina).

Najväčší rozruch však vyvolala Chmelenského kritika na Slovensku všeobecne váženého J. Kollára ako aj povýšenecko-paternalistický tón tohoto vystúpenia: „My si roli dedičnou snad i bez Slovákov udeláme, oni bez nás musejí jste slabnouti, nedejž to však Bůh! i snad hynouti“ (cit. podľa Rosenbaum 1989: 39). L. Štúr to komentoval v liste F. Palackému takto: „Soud p. Chmelenského o našem Kolláru velice rozjitřil Slováky a jest se obávati konečného odtrhnutí [...]“ (Štúr 1959: 40). Nemenej dotknutý je aj vydavateľ *Hronky* K. Kuzmány. Na Chmelenského invectivu reaguje rozsiahlym článkom, ktorý vošiel do dejín česko-slovenských literárnych vzťahov v zúženej verzii ako známa „obrana“ Máchovho *Mája*. Kuzmány však venuje najviac miesta obrane Kollárových koncepcií „slovanskej vzájomnosti a slovakizovanej češtiny“. Verše *Mája*, na rozdiel od Chmelenského, prijíma ako poetologické novum konvenujúce jeho estetickým názorom, ako typickú iracionálnu alternatívu voči tradičnému rozumovému klasicizmu: „[...] novou romantickou školu jen proto mnozí zatracují, že jejímu jinotajitelnému duchu nerozumějí“ (Kuzmány 1981: 75) alebo „v Máji je vylíčené krásno ledostudené ač nesmírně zajímavé jest proto, že tam se život naprotiumní líčí [...]“ (Kuzmány 1981: 100). Treba pripomenúť, že konzervatívny Chmelenský kritizoval v jednom čísle *ČČM* viaceré liberalizujúce tendencie: „českého“ Máchu, „slovenskú“ *Hronku*, „slovanského“ Kollára. Upozornil tak na negatívne a nebezpečné signály, ktoré vnášajú chaos do relatívne pokojného českého i česko-slovenského „vlastenecko-meštianskeho biedermeieru“. Kuzmányho reakcia bola teda naozaj „především apologie ‚jinosti‘ samé, která skrze Máchu mířila spíše v ústrety stále výrazněji tušené ‚jinosti‘ slovenské v československém kontextu“ (Macura 1993: 28).

Možno povedať, že v tomto období bola rezonancia Máchovej poetiky v slovenskom literárnom prostredí minimálna. Ako ukážeme v ďalšej časti, *Máj* nezapadal ani do štúrovsko-hurbanovskej koncepcie „slovanskej poézie“ zo začiatku štyridsiatych rokov. O výraznejšom obrať možno hovoriť až po roku 1846 (k tomu pozri: Gombala 1987).

Sľubné a nepochybné aj progresívne aktivity K. Kuzmányho sa však veľmi rýchlo rozplývajú. On sám sa už v roku 1838 sťahuje do úzadia. V tom istom roku, po dvojročnej existencii, prestáva vychádzať aj *Hronka*. V tom istom čase sa však už aktivizujú aj „mladoslováci“. Štúrovská generácia v priebehu niekoľkých rokov výrazne rozvíri kultúrno-spoločenskú hladinu, radikálne zdynamizuje a nečakane vyhróti aj česko-slovenské väzby a vzťahy. Generačná výmena nastáva aj v oblasti literárnej kritiky a vydavateľskej činnosti; *literárnokritické-*

ho estéta a vydavateľa K. Kuzmányho nahrádza literárnokritický ideológ a redaktor J. M. Hurban, ktorý literatúre pripíše nové atribúty a dá jej nový zmysel. Formulujú sa nové estetické programy, literatúra sa stáva kľúčovým znakom novej národno-vlasteneckej kultúry, „kde všetko estetické chcelo byť súčasne i spoločenské, spoločenské zase politické [...]“ (Čepan 1993: 63).

Mladému Hurbanovi však prináleží aj čestné miesto v rozvíjaní slovensko-českých vzťahov: „[...] on bol prvý, ktorý pre želanú jednotu medzi našimi národmi vytvoril v Květoch (1839) pojem a názov „Československo““ (Winkler 1997: 25 a Pražák 1925: 16). Zaujímal sa o českú literatúru a kultúru a bol hádam aj jediným Slovákom, ktorý koncepnejšie a systematickejšie komentoval dianie na českej literárnej scéne. Bol to však viac človek činu ako myšlienky, romantik pragmatického zamerania. Jeho názory boli bystré a pohotové, ale i prekvapivé a paradoxné. Pôvodný horlivý hlásateľ „bratskej jednoty“ prechádza až ku skeptickej dezilúzii: „[...] celá táto jednota s nimi [Čechmi, P. K.] bez zjednotenia sa kmeňa samého v sebe, na čo bez jednoty v literatúre nedá sa ani myslieť, nie je nič iné ako pedantická konštrukcia, pre Slovákov neužitočná, Čechom zbytočná“ (Hurban 1973: 145).

Dôležitým dátumom v Hurbanovom živote je 2. júl 1839, keď ako dvadsaťdvaročný aktivista hnutia Mladé Slovensko je oficiálne vyslaný na „poznávaco-misijnú“ cestu do Čiech a na Moravu. Hneď po návrate predkladá cestovateľskému výboru povinnú správu z cesty, neskôr fragmenty publikuje aj v *Květoch*. Celý cestopis vychádza v Budapešti roku 1841 s príznačným názvom *Cesta Slováka ku Bratrům Slawenským na Moravě a w Čechách*.

Nie je to však jediný text, ktorý Hurban o svojej ceste napísal. Pre úzký okruh členov tajného spolku Vzájomnosť píše aj neoficiálnu tzv. *dôvernú správu*. Tento rukopis bol dlho neznámy a vyšiel tlačou až v roku 1960, spolu s kritickým vydaním slovenského prekladu „oficiálnej verzie“ cestopisu (z tohto vydania uvádzame všetky citácie). Tento „dvoj pohľad“ jasne dokazuje, že moravsko-české skúsenosti mladého slovenského národovca neboli jednoznačné a vyhranené. Vypovedá dvojakým „jazykom“:

1. *verejne* – *autocenzurované* s typickým národnobuditeľským rétorickým pátosom;
2. *súkromne* – *necenzurované* s netypickým vecným a realistickým pohľadom a bez ornamentov.

Cieľom a zmyslom Hurbanovej cesty bolo preniknúť do formujúcich sa českých „národno-vlasteneckých“ štruktúr, informovať a byť informovaný. Do určitej miery to mala byť aj forma „iniciácie a zasväcovania“ mladého adepta do tajov „ideálneho“ obrodeneckého sveta (o podobných praktikách píše Macura

1995: 118–29). Hurbanov cestopis možno charakterizovať aj ako túžobné hľadanie čistej „slovanskej harmónie“ a „bratsko-sesterských“ vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, ktoré by sa mohli a mali stať takmer ideálnou alternatívou a východiskom z večného a nezmieriteľného česko-nemeckého a slovensko-maďarského etnického antagonizmu. To bola predstava, no skutočnosť už bola iná. Na ceste *Bratislava – Viedeň – Brno – Praha* sa rozpadla nejedna Hurbanova „mládenecká ilúzia“. Pocity skepsy a nesplnených nádejí však museli zostať ukryté a utajené alebo aspoň zakamuflované do falošného ornamentalizovania v biedermeierovskej štylizácii. Ako príklad uvidíme fragment z opisu rodiny Pospíšilovcov: „Spoločenský život je tu nepredstieraný, rázovitý, staročeský, tak hodne slovanský [...] pri dome je utešená, pekná záhradôčka ako malý raj [...] slečinka Marie pri gitare spievala české krakoviačky a vlastenecké piesne [...] spev sa menil na rečenie a toto na veľké vlastenecké úvahy [...]“ (Hurban 1960: 86–88).

Zaujímavo opisuje Hurban aj stretnutie s F. M. Klácelom, ku ktorému prichádza s negativistickým „aprioristickým“ postojom „že známy básnik a filozof je *hegelián* čiže ‚pomiešaná osobnosť‘“. „Ja si veru neželám, aby naši veľkí mužovia boli Shakespearimi, Schillermi, Goethmi, Kantmi a pod.! [...] My v umení i vo vede musíme mať Kollárov, Mladoňov, Šafárikov, Tomáškov – čiže čistých Slovanov!“ (Hurban 1960: 35). Odchádza však spokojný, lebo sa presviedča, že P. Klácel *nie je hegelián*, aj keď ako poznamenáva: „[...] pozná počínanie, úsilie a snaženie tohto Berlínčana“. V „dôvernej“ správe tento „exkurz“ chýba a zostáva iba holé konštatovanie, že: „Klácel robí mnoho najmä medzi mládežou a kde je on, tam je život“ (Hurban 1960: 133).

V súvislosti s Hurbanovým cestopisom sa často pripomína, že v ňom vysoko hodnotil a ocenil najmä tvorbu J. K. Tyla. Bol to však jediný kompaktnější literárnokriticky orientovaný fragment, text v texte, či skôr *poznámky k novele Rozina Ruthardova*. „Oddýchol som si v tóni stáročného duba a sám pre seba som si čosi napísal o tejto poviedke [...] nemám iný cieľ, než lepšie oboznámiť nás Slovákov s duchom a prácami pána Tyla,“ píše v úvode a hneď dodáva príznačnú a jednoznačnú charakteristiku: „Pán Tyl je dnes najnárodnejší a preto aj najobľúbenejší československý románopisec. Jeho poviedky sú vonkoncom české“ (Hurban 1960: 89). Pripomína aj ďalšie diela s nevyhnutnou a typicky hurbanovskou poznámkou, že: „[...] námet si vždy vyberá národný“. Na Tylovu nezávislosť od cudzích vzorov sa upozorňuje aj pri poznámke o jeho zásluhnej práci pre rozvoj českého divadla, pričom jediným negatívom je pre Hurbana fakt, „že kvôli nedostatku času ešte nevydal veľké dieło [...] dôstojné jeho veľkému duchu“ (Hurban 1960: 90). V druhej časti sa

Hurban prezentuje aj ako citlivý analytický čitateľ a perspektívny literárny kritik. Čitateľom ponúka zaujímavú typologickú charakteristiku postáv novely *Rozina Ruthardova*.

Ako som už naznačil, tento literárnokritický „exkurz“ je v cestopise ojedinelý. Problémy literatúry, literárneho života či knižnej kultúry sa otvárajú iba sporadicky a náhodne a takmer vždy ako forma „doplňku“ či východiska na budovanie syntetického obrazu národno-slovanskej kultúry. Aj preto sú pre Hurbana zaujímavejší a sympatickejší tzv. synkretickí obrodenci – E. Vocel, F. Klácel... ako „čistý“ literáti – K. H. Mácha, K. Sabina, K. J. Erben, ktorých v texte takmer ani nespomína. Od priateľov však dostáva text Máchovej balady, ktorý potom publikuje v almanachu *Nitra* (1842) s krátkym a trochu aj prevrápavým komentárom, kde Mácha je charakterizovaný aj takýmito prívlastkami: „mladý nejnadanejší básnik Čechie [...] tvorivý génius [...] s plamennou obrazotvornosťou (Hurban 1981: 158).

Zaujímavé sú Hurbanove topografické sondáže a opis tzv. „genia loci“. Je evidentné, že cestovateľa oveľa viac fascinuje brnensko-moravské literárne prostredie než pražsko-české, pričom tento protiklad je čitateľný najmä v neoficiálnej dôvernej správe: „O pražskom spoločenskom živote vám nemôžem písať veľa radostného, lebo je na zaplakanie, ako tam vyhasol všetok oheň a zápal spoločenského a družného života“ (Hurban 1960: 142). Kritizuje individualizmus, egoizmus a celkovú nevraživosť v spisovateľských kruhoch. Proti tomu „v Brne je celkom inakší život [...] Duch je tu krásny, ktorý sa zhoduje s duchom Slovákov, tunajší vlastenci si nemôžu dovoliť jednoduché literárčenie a najmä nie kriky kritikárov a recenzentov [...] Všeslovanstvo je im krásnym ideálom, ktorým sú naplnení ich duchovia, ustavične pracujúci na napravení predovšetkým svojho kmeňa [...]“ (Hurban 1960: 132).

Prekvapujúco kontrastný je aj „dvojobraz“ pražského literárneho života. Kým v oficiálne publikovanom texte sa ponúka takmer „suchý“ oznam: „Vo vlasteneckej kaviarni pána Šmillerera som sa zoznámil s mnohými mladými českými spisovateľmi, s ktorými som sa po tieto dni aj stýkal a nimi som bol priateľsky a bratsky ako Slovan prijatý“, ďalej už nasleduje iba zoznam vyše desiatky mien (Hurban 1960: 82). „Dôverný“ opis tej istej komunity je nielen rozsiahlejší, ale výrazne emotívnejší, otvorenejší a najmä kritickejší: „Mladí spisovatelia sa schádzajú obyčajne v kaviarni a jednej krčme, ale tieto schôdzky sa líšia od našich formou i látkou. Vypije sa káva, nazrie sa do novín, sleduje sa biliard – a to je Salón literárny v kaviarni u pána Šmillerera [...] u jedného ostýchavosť, u druhého pýcha, u tretieho samolúboosť, u štvrtého, piateho atď. diletantstvo a vlastné záľuby [...]“ (Hurban 1960: 142–43). V porovnaní

s „priateľským a našim“ Brnom sa Praha ukazuje ako priestor, ktorý „nepriťahuje“. Dokonca tu Hurban ani nemohol ukryť určité pocity „cudzinectva“ – strateného Slováka, mladšieho brata v kozmopolitno-liberálnom prostredí pražskej bohémy. Preto nie je prekvapivé ani to, že mladý Hurban prejavuje viac sympatií „starým koryfejom“, ktorí „pracujú vo svojich príbytkoch na dieľach večnosti [...] a nie sú nakazení kritizantskou, redaktorskou a publicisticou chorobou“ (Hurban 1960: 142). Pripomíname, že meno K. H. Máchu sa nespomenie ani v jednom texte.

Horlivý národovec sa tak vracia do Bratislavy so zmiešanými pocitmi. Iluzórny obraz o „západoslovanských bratoch“ sa mu zreálnil a v mnohom aj skorigoval. Zaiste ho trápi aj veta „istého českého spisovateľa“, na ktorú si spomenul aj po niekoľkých rokoch: „My Češi bez vás Slováku být můžeme, ale vy bez nás nikoli“ (Hurban 1956: 317). Zdá sa, že „cesta“ nie celkom splnila jeho túžbu a predstavu.

Po tejto ceste sa doba mení rýchlym tempom a stále viac hektickou sa stáva aj pre skupinu „mladoslovákov“, združujúcich sa na Bratislavskom lýceu. Rovnako sa dynamizujú a zintenzívňujú aj Hurbanove aktivity: zakladá divadelnú spoločnosť, pripravuje almanachy, časopisy, angažuje sa v politike, píše recenzie, horlí za všetko, čo je nové a progresívne, je presvedčený konzervatívny slovanofil, ale rovnako patrí k najradikálnejším priekopníkom „slovenskej kmeňovitosti“. „[...] nech sa nediví žaden Čech, že zouplna Čechové nejsme, jako my se nedivíme, že Vy Slováci nejste,“ píše v roku 1841 J. Pospíšilovi, no o dva roky je už jeho stanovisko priamejšie a jasnejšie: „My sme Slováci, a nemáme zapotrebi svou individuálnost zapřít [...] My se už na své nohy stavíme, naše křídla sa doplňují (list F. M. Klácelovi, 1843).

Literárnokritické aktivity J. M. Hurbana začínajú síce už v rokoch 1837–38 posudzovaním prác spolužiakov, ale ako kritik sa verejne prezentuje až recenziou básnickej zbierky K. Sabinu *Básně*, ktorú publikuje v *Tatranke* roku 1841. Príspevok je zaujímavý z viacerých aspektov. Ide totiž o kľúčový text v kontexte slovenského romantického literárno-estetického myslenia a slovenskej literárnej kritiky: „[...] je to programová recenzia s teoretickou preambulou, v ktorej Hurban sformuloval základy novej estetiky“ (Chmel 1991: 51) alebo: „[...] je to programová kritika, ktorej zázemím sú romantické koncepcie“ (Kraus 1991: 52).

Tento text je však výnimočný aj tým, že slovenský recenzent prostredníctvom veršov českého básnika načrtáva estetiku novej slovanskej poézie. Je to paradoxné, ale *slovenská estetika sa buduje ako slovanská koncepcia cez texty českého básnika*. Sabinove verše vníma v ambivalentných polohách: „Dvojaký

ráz teda zaznamenávame pri týchto básňach, pôvodný slovanský a akýsi cudzí, neslovanský“ (Hurban 1973: 216), pričom tú prvú líniu vidí „v porovnávaní sa s prírodou [...] harmonizáciou lahodnosti a vážnosti, rozumovosti a citovosti“ a tú druhú v „smutnom pozeraní sa“, „stratení sa vo svete“, „trúchlení“ a pod. Jazyk, štýl i kompozícia veľmi rafinovane „pretvárajú“ recenzovaný predmet. Evidentné sú tendencie nadinterpretovania, ba až dezinterpretovania básní. Recenzent v interpretáciách „účelovo zrádza“ prvotný zmysel textu, čo potom „zneužíva“ na projektovanie vízie o novej slovanskej poézii. S podobnou interpretačnou metódou sa možno stretnúť aj pri analýze Mickiewiczovej *Ódy na mladosť* slovenským básnikom P. K. Hostinským. Hurbanova metóda sa však úplne zhoduje s konceptom, ktorý predkladá aj L. Štúr vo svojich bratislavských prednáškach. Aj tie sú postavené na opozícii: kritika *západného romantizmu* – idealizácia *slovanskej poézie*, ktorá, ako píše L. Štúr „[...] je zhrnutie všetkých poézií, je doplnením všetkého, čo je nedovŕšené, je oslávením Boha vo svete (Štúr 1987: 50). Tento projekt však treba vnímať aj v širších, nielen slovenských súvislostiach. V. Macura upozorňuje na to, že aj v českom kontexte dochádzalo k oddeľovaniu slovanskej poézie a romantizmu: „[...] ideál syntetické harmonické slovanske poezie zůstává explicitě či implicitě kritériem, jehož závažnost je uznávána zcela obecně“ (Macura 1993: 40).

Hurbanov text – recenzia je síce plný rétorizmu a ornamentálneho balastu, ale súčasne má až prekvapujúco jasne, logicky a presvedčivo vybudovanú kompozičnú štruktúru. Sugestívna je už (najmä) „teoretická“ preambula, kde autor formuluje zásadné tézy tak, že odpovedá na tri principiálne otázky:

1. čo je zmyslom slovanskej poézie;
2. aká má byť slovanská poézia;
3. aká nemôže a nemá byť slovanská poézia.

V druhej časti textu sa autor pokúša naplniť tento vlastný model básňami K. Sabinu, o ktorých vo všeobecnosti konštatuje, že: „sú osobné (subjektívne) [...] a básnik neprenikol do sfér ideálneho či absolútneho ducha“ (Hurban 1973: 214). V zmysle „novej estetiky“ sú to ešte texty nedokonalé. Dva momenty sú však v tejto recenzii dôležité a podstatné: 1. kritika Byrona, byronizmu a západného romantizmu, 2. relativizácia individuálnej básnickej slobody. Kritika Byrona sa tu formuluje v tradičnej „šablóne“. Paradoxne, v tejto otázke sa radikálny „mladoslovák“ úplne zhoduje s konzervatívnym J. K. Chmelenským. Porovnajme: „A pak, co nám do Byrona? – Pěj podruhé p. Mácha, jak se moc vyšší v jeho nádrách ozývá, a neohřívěj své srdce a nerozplamenávej svou obraznost na nepřirozených výtvorech anglického lorda, s sebou vždy bojujícího [...]“ (Chmelenský 1981: 72). „Nechajme teda Byrona Byronom, vzory pofrancenej

školy nech majú svoju slávu. Byron bol ohnivý úkaz v ríši poézie, ktorý ohňom svojho blesku na dlhé storočia oslávil seba a energiou svojho ducha priviazal k sebe celý svoj vlastný národ [...] čo však urobilo slávnym jeho, tým si v Slovanstve nikdy nezískate zásluhy“ (Hurban 1973: 214).

Druhý moment, ktorý pripomína básnikom, že „individuálnosť (osobnosť) nikdy nemôže byť absolútna, vždy je vzťažná a pomerná (relatívna)“ (Hurban 1973: 212), sa realizuje opäť nepriamou kritikou istých tendencií nielen v básňach K. Sabinu, ale aj K. H. Máchu. Ekvivalent opäť nachádzame v Štúrových prednáškach: „U nás jednotlivec nemôže žiť len pre seba, ale stojí v službe pravdivej všeobecnosti [...] jednotlivca strasti nie sú predmetom našej poézie“ (Štúr 1987: 45). Tieto tézy sa priečia názorom S. Šmatláka, podľa ktorého „Máchu štúrovci integrovali do koncepcie slovanskej poézie“ (Šmatlák 1962: 12). Presnejšia a výstižnejšia je formulácia E. Gombalu, ktorý uvádza, že: „Štúr nepochybne veľmi dobre poznal Máchovu poéziu, ale ju považoval za neprijateľný príklad pre slovenské [aj slovanské, P. K.] básnictvo“ (Gombala 1987: 15). Dôkazom je aj často citovaný fragment Štúrovho listu V. Staňkovi: „Ale ani námi, ať Vám pravdu povím, nehýbá poezia romantická. Máchův Máj má mnoho romanticky pěkného, ale nás docela zůstavuje chladnými, ať mlčím o jiných klinkáních“ (Štúr 1987: 162).

Ešte v roku 1842 vydáva J. M. Hurban prvý ročník almanachu *Nitra* s českými příspěvkami ako „dar dcérám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obetovaný“. V almanachu sa ukázal jediný text od českého autora. Bola to *balada K. H. Máchu s názvom Píseň*, pri ktorej zostavovateľ J. M. Hurban uviedol aj to, že text sa mu dostal do rúk počas cestovania v Čechách a že je to „báseň nebohého Máchy, básníka mladého nejnadanejšího Čechie“ (Hurban 1981: 158).

Od toho času majú aktivity slovenských národovcov stupňujúcu tendenciu. Slovenské národné hnutie kulminuje v rokoch 1843–1848 (kodifikácia spisovnej slovenčiny, vznik spolku Tatrárn, vydávanie novín a časopisov v novom jazyku, Žiadosti slovenského národa...). V tom istom čase však kulminuje aj česko-slovenský etnický konflikt. Počiatkové umiernené vzájomné invektívy postupne prechádzajú do ostrých slovných polemík a konfliktov. V mnohých slovenských textoch programového charakteru sa objavujú pasáže vysvetľujúce príčiny *jazykového a literárneho vyčlenenia sa Slovákov z jednotného československého kmeňa*.

Zlom nastal po vydaní „prvej knihy v novej slovenčine – druhého ročníka almanachu *Nitra*, tentokrát už so „zúženou dedikáciou“ ako „dar drahým krajanom slovenským obetovaný“. Bol to „obrat“ časti slovenskej intelektuálnej elity

od klasickej a strnulej češtiny k živej a prirodzenej slovenčine. Ako ukázali dejiny, tento krok „nebol ani tak aktom lingvistickým ako politickým (Kováč 1997: 39): „U nás teraz nejde tak o literatúru a o preslávanie sa jednotlivcov v nej, ako viac o obecný, zjavný, pospolitý život celého slovenského kmeňa,“ píše J. M. Hurban o tomto hektickom čase (Hurban 1973: 160). V almanachu *Nitra* II upozorňuje na „asymetriu v slovensko-českých literárnych vzťahoch: „My sme dosiaľ sebe nepomohli a boli sme v českej literatúre len taký dôvažok a taký akcidents literátov českých“ (Hurban 1956: 318). Hurban si v tomto príspevku (opäť) s trpkosťou spomína na istého českého spisovateľa, ktorý mu do očí riekol, že: „My Češi bez vás Slováku byť môžeme, ale vy bez nás nikoli!“ (Hurban 1973: 317). Napriek tomu, že táto veta „bolela ho hrozne“, neobviňuje Čechov z *velikášstva*, ale kritizuje skôr vlastných Slovákov z *malosti a pasivity*: „Nemajme to za zlé týmto [Čechom, P. K.], ba radšej ďakujme im za upozornenie nás na naše povinnosti, bo to už naozaj špatné bolo, že sme my Slováci ničoho nemali“ (ibid.: 318).

Ďalšou významnou aktivitou J. M. Hurbana bolo od roku 1846 vydávanie kultúrneho časopisu *Slovenské pohľady* (*Slovenskje pohľadi*, ďalej *SP*). V otváracom texte s názvom Veda a Slovenské pohľady sa okrem iného píše, že literárna časť bude zameraná najmä na slovenskú literatúru a že: „Slovanská literatúra iných kmeňov bude vyberaná s ohľadom na to, čo sa dotýka širších slovanských záujmov. Na českú ako najbližšiu nám Slovákom, na Slovensku, ako osudom rovnú s námi spojenú, častejšie sa obracať budeme“ (Hurban 1957: 14). Treba povedať, že táto téza sa naplňala len čiastočne. V časopise dominujú texty, ktoré sú zamerané buď *užšie proslovensky* alebo *širšie proslovansky*. O českej literatúre sa zväčša písalo len v krátkych informáciách alebo v „publicisticko-polemických“ článkoch, ktoré rozličným spôsobom „obraňovali a legitimizovali“ vytvorenie novej spisovnej slovenčiny. Najčastejším „objektom“ J. M. Hurbana bol K. H. Borovský, ktorému mnohí Slováci len ťažko mohli odpustiť, že v *Českej včele* nazval slovenčinu a slovenskú literatúru „tatarskou“ a Slovensko „prasidlom“. V práci Slovensko a jeho život literárny, ktorá bola na pokračovanie publikovaná v *SP*, prirovnal Hurban Borovského k „nehanebnému hubačovi, ktorý v Prahe české Pražské noviny spravuje, [...] a ktorý v šprihaninách a podlých, nečistých slintaninách povykýdaval na slovenský kmeň“ (Hurban 1973: 50).

Oproti tomu, kladne sa vyjadruje o časopise *Květy*, ktoré „ubíjajú K. H. Borovského zachránili českú češť pred Slovanstvom“. Rovnako však dodáva, že ani *Květy* nepochopili podstatu a zmysel „slovenských snažení“ (Hurban 1957: 72).

V súvislosti s tzv. pozitívnym prijatím Máchu na Slovensku sa ako argument často uvádza aj Hurbanov jubilejný článok k 10. výročiu smrti českého básnika. Bol by to však zjednodušený pohľad, keby sme za „poctou Máchovi“ nevideli aj širšie súvislosti. Článok vznikol v čase vrcholiaceho napätia v česko-slovenských vzťahoch, čo v podtexte a „medzi riadkami“ je jasne čitateľné. Cez „veľkého“ Máchu ukazuje Hurban slovenským čitateľom českú „malosť“: Česi si nevážili svojho básnika ani počas jeho života, ale nevážia si ho ani po smrti; „Smutné je to naozaj, že národ si svojho génia nevie ani po smrti uctiť [...] chytá nás žiaľ, keď si pomyslíme, že takto bez uznania a ocenenia hnijú kosti Pevca Mája,“ píše Hurban, komentujúc český článok o „nedôstojnom pomníku“ nad hrobom K. H. Máchu. Ďalej pokračuje: „Proti tomuto mladému básnikovi sa prehrešil i nebohý Chmelenský, proti ktorému ho náš Kuzmány bránil, Tomíček, ktorý vo Včele nevkusnú kritiku napísal, [...] ale najviac Máchovi uzblížil Tyl“ (ibid.: 74–75). Nezabudne dodať ani to, že ešte ako študenti sa veľmi hnevali a „pripravovali sa“ na Tomička, no kvôli iným povinnostiam „neprišlo ku skutku“ a čitateľov ubezpečuje, že my „ešte prehovoríme o Máchovi“. Je pravda, že po roku 1846 rastie popularita Máchu na Slovensku, ale na strane druhej hurbanovsko-štúrovská koncepcia slovansko-slovanského umenia žiadala nie „máchovské individuality“, ale básnikov oddaných slovanskej idey. Je to paradox, no nie jediný v slovenskom národnom hnutí. Zdá sa, že v tomto Hurbanovom článku treba hľadať aj korene *mýtu o slovenskom pochopení a prijatí* diela K. H. Máchu (k tomu pozri Otruba 1967: 142–56).

Vo všeobecnosti možno povedať, že názory a formulácie Ľ. Štúra boli omnoho umiernennejšie ako J. M. Hurbana. Túto tendenciu však naruša jeden fragment z jazykovednej práce *Nárečja slovenskuo a potreba pisaňja v tomto nárečí*, ktorý je najostrejšim a najradikálnejším výstupom proti niektorým tendenciám v českej „romantickej“ literatúre. Na začiatku formuluje Štúr dve tézy – širšiu: „Život náš je odchodný od českého, odchodný tak, ako nárečie ich od slovenského“ a užšiu: „V poézii českej ešte máločo je podareného a čo sa hlavne podarilo, cudzím duchom páchne [...]“ (Štúr 1957: 98). Ďalej nasleduje „lavína“ pejoratívnych prívlastkov a charakteristík: „Dajte nám pokoj s tými mátohami cudzími, s tými šialami zúfanlivými [...] nevodte do nášho sveta zúfanlivých kadejakých vycivencov, zvodcov, to sú pre nás potvory, ktorých sme my u nás nevidali a nevidíme, nekazte náš pokoj [...] hnusnými cudzích svetov vyvrhlinami, ktoré náš čerstvý život kántria [...] my tej chovy nepotrebujeme a srdečne ľutujeme, že do života bratov našich Čechov sa tieto vyvrhliny vpájajú [...]“ (Štúr 1957: 98–99). Aj touto, až „démonizovanou“ negatívnou argumentáciou, chcel Štúr vysvetliť „nutnosť“ zavedenia domácej slovenčiny do života.

Je všeobecne známe, že tak Štúr, ako aj Hurban vystúpili proti „českým Hlasom proti slovenčine“ (ide o známu brožúru *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, Praha 1846, ktorej vznik iniciovali práve etnickí Slováci J. Kollár a P. J. Šafárik). Vo vzťahu k literatúre boli ich „antihlasy“ zamerané najmä na vysvetlenie faktu, že slovenská literatúra nikdy nebola prirodzenou súčasťou československého celku, ale skôr akýmsi „príveskom“ či mladším bratom českej literatúry. Najpregnantnejšie a najkomplexnejšie formuluje tieto otázky J. M. Hurban v reakcii na „hlas“ P. J. Šafárika. Opäť sa argumentuje „asymetriou“: „[...] tá jednota bola len čiastočná [...] v celom tomto spojení nebolo primeranej korelácie, ale vždy bolo zreteľné len *české pestúnstvo a slovenská maloletosť* [zvyč. P. K.], znamenitosť a sláva Čechov, závislosť a núdza čakajúca milosť u Slovákov [...]“ (Hurban 1973: 170). V inej časti kritizuje Hurban českých spisovateľov, že ignorujú slovenské iniciatívy: „[...] ani sa len nechcu obzrieť nielen na túto našu slovenčinu, ale ani na nijakú slovenskú knihu [...]“ a ironicky poznamenáva, že: „[...] českí redaktori, celebriiti spoločenských besied a bálov, ba aj koryfeji českej literatúry sa nemohli povzniesť nad česko-literársky entuziazmus“. Nezabudne dodať, že k nim patria „[...] ľudia od Havlíčka až po najslávnejších protislovenských žurnalistov“ (Hurban 1973: 146–47).

Hurban i Štúr s plnou intenzitou vypovedajú o tom, čo ešte pred pár rokmi možno ani netušili. Obaja vpadli do prúdu hnutí Mladej Európy. Obaja patrili k čelným predstaviteľom mladých Slovákov, ktorí kreovali podobu modernej novodobej „slovenskosti“ a postupne inštitucionalizovali slovenskú etnicitu. Tieto nové štruktúry sa vytvárali komplikovane a vo viacerých „rovinách“. V popredí vždy stál aj permanentný slovensko-český a česko-slovenský dialóg. Obraz, ktorý takto vznikol, sa často obojstranne skresľoval a zjednodušoval. Výsledkom boli aj tendencie a efekty, ktoré sme sa tu pokúsili naznačiť. Skutočnosť však bola omnoho pestršia a zložitejšia.

V druhej polovici 19. storočia nastáva ďalší „obrat“ slovenských intelektuálnych elít. Hurban i Štúr ako by prestávali veriť sami sebe a krokom, ktoré vykonal. Radikalizmus a entuziazmus strieda stagnácia a skepsa. Aj slovensko-české vzťahy postupne naberajú nové kontúry a dimenzie.

Literatura

ČEPAN, Oskár

1993 „Rázdelia romantizmu“, *Slovenské pohľady*, č. 1, str. 60–80

GOMBALA, Eduard

1987 „Recepcia diela K. H. Máchu a jeho romantická iniciatíva na Slovensku“, *Slovenská literatúra*, č. 1, str. 13–27

HURBAN, Jozef Miloslav

1956 „Prechádzka po považskom svete“, in *Nitra II*, faksimilovaná reedícia (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry), str. 239–325

1957 *Slovenskje pohľadi*, faksimilovaná reedícia (Bratislava)

1960 *Cesta Slováka k slovanským bratom na Morave a v Čechách 1839* (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry)

1973 *Životopisy a články* (Bratislava: Tatran)

1981 „Poznámka k otisku Balády“, in *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, ed. P. Vašák (Praha: Odeon), str. 158

CHMEL, Rudolf

1991 *Dejiny slovenskej literárnej kritiky* (Bratislava: Tatran)

CHMELENSKÝ, Josef Krasoslav

1981 „Literatura česká roku 1836“, in *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, ed. P. Vašák (Praha: Odeon), str. 70–72

KOVÁČ, Dušan

1997 *Slováci & Česi – dejiny* (Bratislava: AEP)

KRAUS, Cyril

1991 *Začiatky slovenskej kritiky* (Bratislava: Veda)

KUZMÁNY, Karol

1981 „Slovo panu drovi Josefu Chmelenskému a jemu podobným českým recenzentům od vydavatele“, in *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, ed. P. Vašák (Praha: Odeon), str. 86–88

MACURA, Vladimír

1993 „Český a slovenský romantismus ve sporu s romantismem“, in *Český romantismus v evropském kontextu* (Praha: ÚČSL), str. 26–47

1995 *Znamení zrodu* (Praha: H & H)

OTRUBA, Mojmír

1967 „Karol Kuzmány a prijetí Máchy v české a slovenské literatuře“, in *Karol Kuzmány*. Zborník z vedeckej konferencie (Martin: Osveta)

PRAŽÁK, Albert

1925 *Československý národ* (Bratislava: Academie)

ROSENBAUM, Karol

1989 *Vzťahy slovenskej a českej literatúry v 19. a 20. storočí* (Bratislava: Obzor)

ŠMATLÁK, Stanislav

1962 „Nová kvalita vzťahov“, *Slovenské pohľady*, č. 3, str. 7–35

ŠTÚR, Ľudovít

1957 *Slovenčina naša*. Dielo V (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry)

1959 *Cestou života trnistou*. Dielo. Doplnkový zväzok – korešpondencia (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry)

1987 *O poézii slovanskej*, ed. P. Vongrej (Martin: Matica slovenská)

WINKLER, Tomáš

1997 *Perom a mečom* (Martin: Matica slovenská)